

Rafał Pilarek

Stereotypy etniczne a postawy uczniów szkół średnich : z badań na terenie Polski, Białorusi i Kanady

---

Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa nr 1, 77-87

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

STEREOTYPY ETNICZNE A POSTAWY UCZNIÓW SZKÓŁ ŚREDNICH. Z BADAŃ NA TERENIE POLSKI, BIAŁORUSI I KANADY

1. Wprowadzenie

Postawa tolerancji i stosunek do wszelkiej obcości, w tym także inności etnicznej, kształtują się już w dzieciństwie i wczesnej młodości, głównie za sprawą domu rodzinnego i szkoły. O ile problematyka stosunku do obcych etnicznie nie stanowi większego problemu w państwach, w których przedstawiciele jednej narodowości czy religii stanowią absolutną większość, o tyle w krajach wielokulturowych stosunek do mniejszości etnicznych jest ważnym elementem edukacji społecznej. Z problematyką tą wiążą się pojęcia akceptacji, tolerancji i nietolerancji względem wszelkiej odmienności, wiadomo bowiem, że brak tzw. „poprawności politycznej” i akceptacji wobec obcych skutkuje konfliktami o charakterze społecznym, politycznym, a niejednokrotnie także militarnym. Zagadnienia poruszane w niniejszym wystąpieniu lokują się w obszarze zainteresowań wielu dyscyplin naukowych, w tym pedagogiki społecznej, socjologii, psychologii, politologii, ale przede wszystkim etnologii.

Etymologicznie pojęcie „tolerancja” pochodzi z języka łacińskiego od czasownika *tolerantia* i oznacza wyrozumiałość, okazywanie cierpliwości, pobłażliwość (dla cudzych przekonań, poglądów, upodobań, zachowań).¹ Podobnie rozumie tolerancję etyk i socjolog moralności, Maria Ossowska, która wskazuje, że tolerancją nazywamy „umiejętność szanowania cudzych potrzeb i cudzych opinii, których nie dzielimy”.² Najczęściej przyjmuje się, że z tolerancją mamy do czynienia, gdy czyjeś opinie bądź zachowania oceniamy negatywnie, ale nie wpływamy na ich zmianę, tolerujemy ich funkcjonowanie. Wybitny antropolog kultury, Wojciech Burszta pisał, że „tolerancja zakłada jedną podstawową cnotę – uwzględnienie odmienności, relatywizowanie własnego absolutyzmu, co wcale nie oznacza rezygnacji ze sposobu życia, który samemu się preferuje. Tolerancja to próba pomieszczenia w jednej – intelektualnej i terytorialnej – przestrzeni konkurencyjnych pomysłów, jak realizować ideę człowieczeństwa. Tolerancja to współegzystowanie wartości”.³

Z tolerancją możemy mieć do czynienia w czterech zasadniczych obszarach. Pierwszy odnosi się do norm i praktyk religijnych, w drugim tolerancja znajduje zastosowanie wobec zasad i poglądów ideologicznych. Trzecim obszarem manifestowania postaw tolerancyjnych jest sfera norm i praktyk obyczajowych,

---

¹ S. Pamuła, *Tolerancja w polskich realiach*. (w:) B. Karolczak-Biernacka (red.): *Tolerancja*. Warszawa 1992, s. 25

² M. Ossowska, *Wzór obywatela w ustroju demokratycznym*. (w:) *O człowieku, moralności i nauce*. Warszawa 1983, s. 359

³ W.J. Burszta, *Tolerancja w dyskursie antropologicznym*. (w:) A. Posern-Zieliński (red.), *Tolerancja i jej granice w ujęciu międzykulturowym*. Poznań 2004, s. 17

a zatem upodobań, zachowań i stylów życia. I w końcu o tolerancji możemy mówić w kontekście norm i praktyk prawnych.⁴

Terminem przeciwstawnym tolerancji jest nietolerancja, pojęcie bardziej jednoznaczne niż tolerancja. Nietolerancją możemy nazwać zachowanie lub opinię zwróconą przeciwko ludziom, zjawiskom lub wartościom (których nie aprobujemy), w celu ich zmiany lub eliminacji pomimo, iż ich istnienie jest uprawnione przez prawa natury, obyczaj czy moralność. Uznany pedagog społeczny, Tadeusz Pilch, wśród źródeł nietolerancji wymienia ignorancję, poczucie odmienności, lęk i zagrożenie, dyspozycje psychologiczne warunkowane cechami osobniczymi (osobowość autorytarna), a także bodźcami zewnętrznymi, takimi jak: propaganda, system nauczania, konformizm, konwenans.⁵ W psychologii nietolerancja często określana jest mianem uprzedzeń. Ernest Hilgard, uprzedzeniami rasowymi nazywa przejawy niechęci w stosunku do członków określonych grup etnicznych niezależnie czy tworzą one odrębne grupy rasowe w sensie biologicznym, czy też mają odmienne pochodzenie kulturowe, bądź zawodowe.⁶ Obiektem nietolerancyjnych zachowań i działań są zatem ludzie oraz zjawiska postrzegane jako „inne”, obce, nieznanne. Opozycja „swój-obcy”, jak zaznacza etnolożka, Ewa Nowicka, jest zasadniczą płaszczyzną relacji pomiędzy jednostkami i grupami ludzkimi. Badaczka wskazuje, że swojskość i obcość rozgrywa się „gdzieś na granicy pomiędzy postrzeżeniową, a wartościującą płaszczyzną inności – na przejściu od tego, co inne w sensie deskryptywnym, do tego co inne w sensie psychologicznym i społecznym, a więc na przejściu od opisu do oceny, od faktu do wartości”.⁷ To właśnie opozycja „swój – obcy”, która zdominowała w ostatnich latach myślenie antropologiczne o relacjach międzyludzkich⁸ leży u podstaw wszelkich rozważań o charakterze etnicznym. Obecnie termin „grupy etniczne” odnosi się do opisu ludzi lub grup ludzkich w jakiejś mierze odmiennych od ogółu zamieszkującego dane terytorium.⁹ Odmiennosc możemy opisywać odwołując się do obiektywnych różnic lub subiektywnych odczuć. Identyfikacja z grupą wiąże się z poczuciem tożsamości społecznej jednostki. Na poczucie to wpływ ma przynależność grupowa i wyobrażenia o grupie, którą uważa się za własną. Warto pamiętać, że jednostka odczuwa znaczny dyskomfort, gdy jej przynależność grupowa posiada negatywny sens emocjonalny. Sytuacja taka może wywołać stan frustracji, który często prowadzi do tworzenia negatywnych stereotypów grupy własnej.

⁴ A. Posern-Zieliński, *Negocjowanie tolerancji, czyli między groźbą konfliktu a dążeniem do współdziałania*, (w:) *ibid.*, s. 33-34

⁵ T. Pilch, *Polska nietolerancja*, (w:) B. Karolczak-Biernacka (red.), *op. cit.*, s. 43-44; Psychologiczne przyczyny nietolerancji prezentuje M. Mac Greil w pracy pt.: *Prejudice and tolerance in Ireland*. Za jedną z najważniejszych przyczyn uprzedzeń wskazuje frustrację. Bezpośrednim następstwem frustracji jest agresja. Można ją skierować zarówno wobec siebie jak i wobec innych. Właśnie ten drugi przypadek prowadzi do uprzedzeń i nietolerancji. Ściśle koresponduje z tym zjawisko opisywane w psychologii społecznej jako *scapegoating* (szukanie kozła ofiarnego). Jest to często stosowany sposób przeniesienia agresji. Zob. M. Mac Greil, *Prejudice and tolerance in Ireland. Based on a survey of intergroup attitudes of Dublin adults and other sources*. Dublin 1977

⁶ E.R. Hilgard, *Wprowadzenie do psychologii*. Warszawa 1967, s. 831

⁷ *Swoi i obcy*, E. Nowicka (red.). Warszawa 1990, s. 23-24

⁸ *Konfrontacja i dialog w tekstach kultury polskiej*, S. Szykiewicz, B. Wałęciuk-Dejneka, T. Rokosz (red.). Siedlce 2011, s. 9

⁹ *Słownik etnologiczny, terminy ogólne*: Z. Staszczak (red.). Warszawa-Poznań 1997, s. 79-80

W rozważaniach dotyczących grup etnicznych ważnym zagadnieniem jest dystans terytorialny (bliskość bądź oddalenie) oraz bliskość kulturowa. W ramach kategorii „obcych” etnicznie możemy obserwować stopniowanie dystansu do obcości, w zależności od odległości przestrzenno-terytorialnej. Mamy zatem do czynienia z obcym – bliskim (np. mniejszości narodowe zamieszkałe na terenie Polski), obcym – sąsiadem (np. Białorusinem) oraz obcym – dalekim (np. pochodzącym z kraju znacznie oddalonego od naszego). Należy wziąć pod uwagę fakt, że obecnie dystans ten bywa często równoważony przez kontakty z kulturą danego kraju, zwłaszcza, gdy weźmiemy pod uwagę znaczną mobilność młodych ludzi, którzy poprzez podróże mają okazję do nawiązywania kontaktów z „obcymi – dalekimi”.¹⁰

Przy opisywaniu wyobrażeń o obcych kulturowo czy etnicznie zwykło się stosować kilka podstawowych terminów, takich jak: stereotyp, uprzedzenie i przesąd. Istnieje zasadnicza trudność w definiowaniu terminu „stereotyp”. Definicja ta jest bowiem uzależniona od tego, czy termin ten uznamy za kategorię wrażeń, wyobrażeń, ideę, postawę, za sąd lub przekonanie. Wydaje się, że pomimo tych trudności słowa wypowiedziane przez Waltera Lippmana, blisko sto lat temu, że stereotypy to „obrazy w naszych głowach” wciąż zachowują swoją aktualność.¹¹ To, że postrzegamy otaczającą nas rzeczywistość przez pryzmat wyimaginowanych obrazów zauważył już Platon. Filozof twierdził, że za rzeczywistość bierzemy obrazy przedmiotów, a nie dane przedmioty.¹²

Literatura etnologiczna podaje, że stereotyp etniczny „oznacza schematyczny, standaryzowany obraz danej grupy etnicznej lub wyobrażenie cech jej członków, związane z ich przynależnością do danej grupy, zwykle zabarwione emocjonalnie oraz wartościująco i dlatego oznaczające się małą elastycznością”. Przedmiotem stereotypów etnicznych może być zarówno obca grupa etniczna jak i własna. Stereotypy etniczne mogą ujawniać się w kilku wariantach. Po pierwsze, mogą one przybrać kształt sądów eksponujących pozytywne cechy grupy, tzw. stereotyp pozytywny. Po drugie, mogą wyrażać zgodne z rzeczywistością sądy i wyobrażenia o grupie tzw. wereotyp, i w końcu po trzecie, stereotypy etniczne mogą przybierać negatywne zabarwienie emocjonalne.¹³ Istotną rolę w narzucaniu i operowaniu stereotypem przez jednostkę odgrywa grupa. Jak pisze Stanisław Ossowski „[...] sugestie grupy narzucają nam gotowy stereotyp. Narzucony obraz członka obcej grupy utrudnia zajęcie osobistego stanowiska względem jednostki, do której się ten obraz odnosi”.¹⁴

Uprzedzenia etniczne to z kolei aprioryczna awersja do innych tylko dlatego, że należą do jakiejś określonej grupy etnicznej. Podobnie jak w przypadku stereotypów, źródeł uprzedzeń upatrywać należy zarówno w doświadczeniach indywidualnych, jak i w oddziaływaniach społecznych.¹⁵ Co ciekawe, cechą

¹⁰ B. Wilska-Duszyńska, „My” i „oni”- młodzież wobec etnicznie „obcych”, (w:) J. Kulpiński (red.), *Tolerancja i uprzedzenia etniczne oraz wyznaniowe młodzieży szkolnej i studenckiej*. Warszawa 1993, s. 14-15

¹¹ W.T. Bartoszewski, *Obcy*. (w:) „Teksty”, 1981, nr 1, s. 63

¹² Platon, *Rzeczpospolita*, księga VII. Kraków 1928, s. 400-402

¹³ *Słownik etnologiczny*, op. cit., s. 79-80

¹⁴ S. Ossowski, *Pod znakiem Ormuzda i Artyzmana*. (w:) *Dzieła*, t. 3. Warszawa 1967, s. 56-57

¹⁵ B. Weigl, *Stereotypy i uprzedzenia*. (w:) J. Strelau, (red.), *Psychologia, Jednostka w społeczeństwie i elementy psychologii stosowanej*, t. 3, s. 213

uprzedzenia etnicznego jest także to, że grupa której ono dotyczy może w ogóle nie istnieć. Świadczy to nie tylko o braku wrażliwości na nowe doświadczenia, ale także o niezależności uprzedzeń od jakichkolwiek ludzkich doświadczeń. Kierowanie się uprzedzeniami wynika z braku wystarczających informacji o innych jednostkach bądź grupach. Do tego osoba uprzedzona jest niewrażliwa na informacje o przedmiocie uprzedzenia, co skutecznie uniemożliwia zmianę przyjętej postawy.¹⁶

W ocenie Gustawa Jahody, autora „Psychologii przesądu”, przesądem określamy „bezpodstawny lęk i strach przed czymś nieznanym, tajemniczym albo urojonym, wypływający ze strachu lub niewiedzy”. Badacz wskazuje, że przesady stają się uprzedzeniami wtedy, gdy nie ulegają zmianie w kontakcie z nowym doświadczeniem (wiedzą). Uprzedzenie musi posiadać w przeciwieństwie do przesądu negatywne zabarwienie emocjonalne.

Rekonesans badawczy „Stereotypy etniczne a postawy uczniów szkół średnich” zostanie zrealizowany w trzech krajach: w Polsce, na Białorusi i w Kanadzie. Pierwsze dwa kraje należą do grupy państw narodowych. Określenie to nie oznacza, że obywatele tych państw są narodowościowo, etnicznie czy religijnie homogeniczni. Oznacza ono tylko to, że jedna dominująca grupa organizuje życie publiczne odwołując się do swojej historii i kultury. Tolerancja w państwach narodowych najczęściej nie koncentruje się na grupach, ale na ich jednostkowych członkach, którzy wielokrotnie postrzegani są schematycznie, w pierwszej kolejności jako obywatele, a następnie jako członkowie ewentualnej mniejszości.¹⁷

W przypadku Białorusi mamy do czynienia z polityką ścisłej kontroli władz nad społeczeństwem, w tym także nad mniejszościami, oraz dążeniem do ugruntowania autorytarnego systemu politycznego. W Rosji i krajach byłego Związku Radzieckiego, zasadnicze kryterium identyfikacji stanowi narodowość, ponadto w stosunku do innego, obcego dominuje niechęć.¹⁸ Kanada z kolei należy do społeczeństw pluralistycznych złożonych z kolejnych nawastrzeń imigrantów przybyłych z różnych stron świata i dopiero budujących z tej różnorodnej tkanki etnicznej swoją wielokulturową tożsamość. Francuskojęzyczna prowincja Quebec znajduje się w wyjątkowej sytuacji, ponieważ pierwsi osadnicy przybyli do „nowego świata” jako koloniści, a nie imigranci, i zostali następnie podbici przez Brytyjczyków.¹⁹

W Polsce, przez ostatnie kilka dziesięcioleci, propagowano tezę o państwie jednolitym narodowo i światopoglądowo. Do tego społeczeństwo polskie przez lata żyło w przeświadczeniu o tolerancji ugruntowanej wielowiekową tradycją. Mitu tego nie zdołały naruszyć ani nasza nie łatwa historia stosunków narodowościowych, ani tragiczne wydarzenia z najnowszych dziejów naszego kraju. Społeczeństwo polskie wykazuje znaczną jednolitość pod względem podstawowych kryteriów wyznaczających granice pomiędzy swojskością a obcością. Z tej przyczyny społeczeństwo nasze wydaje się przypadkiem szczególnie interesującym, zwłaszcza w kontekście badań porównawczych.

¹⁶ E. Aronson, *Człowiek-istota społeczna*. Warszawa 1978, s. 235

¹⁷ W. Walzer, *O tolerancji*, Warszawa 1999, s. 37-38

¹⁸ R. Kapuściński, *Rwący nurt historii. Zapiski o XX i XXI wieku*. Kraków 2008, s. 142-143

¹⁹ W. Walzer, op. cit., s. 43-44

Pomimo zmian w postawach, jakie dokonują się w ostatnich latach w naszym kraju wobec odmienności etnicznej, Polacy nadal stanowią przykład społeczeństwa zamkniętego, które stwarza okazje do rozwoju postaw ksenofobicznych, posługujących się uprzedzeniami i stereotypami.²⁰

2. Sytuacja Polaków i polskich szkół na Białorusi

Ostatni spis ludności przeprowadzony w 1999 roku wykazał, że na terenie Republiki Białoruś mieszka 396,0 tys. Polaków, co stanowi 3,9% mieszkańców Białorusi. Według szacunków nieoficjalnych, liczba ta jest znacznie większa.²¹ Polacy są trzecią pod względem liczebności grupą narodową po Białorusinach i Rosjanach.²² Najwięcej Polaków zamieszkuje Grodzieńszczyznę – ok. 294 tys. (z tego w największym mieście okręgu – Grodzie ok. 65 tys.).²³ Należy zaznaczyć, że na Białorusi ustalenie, kto jest Polakiem jest problemem niezwykle złożonym. Można tu zaobserwować raczej stopniowalność narodowej tożsamości. Obok osób o wyrazistej, niekiedy nawet ostentacyjnie wyrażanej polskości, są Polacy o rozmytej świadomości przynależności narodowej. Problem komplikuje dodatkowo fakt, że nieznanomość języka przodków i porozumiewanie się w języku rosyjskim czy białoruskim nie jest tu uważane za brak nielojalności wobec polskości.²⁴

Ze względu na ilość mieszkających Polaków właśnie w Grodzie, a nie w stołecznym Mińsku, mieści się Zarząd Główny Związku Polaków na Białorusi oraz Polska Macierz Szkolna. Wokół tych dwóch organizacji skoncentrowało się w znacznej mierze życie kulturalne polskiej mniejszości na Białorusi. Aktywną młodzież pochodzenia polskiego zaczęło grupować powstałe w 1994 roku Towarzystwo Młodzieży Polskiej. Istotną rolę w upowszechnianiu kultury polskiej na Białorusi odgrywają Domy Polskie, które funkcjonują w większych skupiskach Polaków, m.in. w Baranowiczach, Borysowie, Braślawiu, Grodzie, Lidzie i Mińsku. Ich działalność nie jest jednak łatwa. Władze centralne i samorządowe wywierają stałą presję (inwigilowanie, zastraszanie, utrudnianie prowadzenia działalności kulturalnej i wydawniczej) na osoby należące do mniejszości polskiej, które pragną zrealizować swoje prawa zagwarantowane *Traktatem O dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy pomiędzy Rzeczpospolitą a Republiką Białoruś*. Polityka władz białoruskich zmierza do uszczuplenia stanu oświaty w języku polskim i nauczania języka polskiego. Czynione są starania by, pod pretekstem tymczasowego przeniesienia klas rosyjskojęzycznych do polskich szkół, ograniczać i marginalizować polskie placówki oświatowe.²⁵ Stosunki pomiędzy

²⁰ *Religia a obcość*, (w:) E. Nowicka (red.). Kraków 1991, s. 24

²¹ *Polacy na Białorusi* na witrynie internetowej pod adresem <http://wspolnotapolska.org.pl/> (pobrano 30.08.2012 r.); *Czislennost i osnovnyje socjalno-demograficzeskije charakteristiki nasielienija Respubliki Bielarus po dannym pieriepisi 1999 g.*. Minsk 1999; Wiarygodność oficjalnych danych kwestionują polskie organizacje na Białorusi, które wskazują, że ludności o polskich korzeniach jest aż 1,2-1,5 miliona, co stanowi od 12 do 15 %. Zob. L. Wątróbska, *Polacy mają duże perspektywy rozwojowe*. (w:) „Głos znad Niemna” 2004, nr 13

²² Grodzieński Rajonnyj Iсполnitelnyj Komitet (w:) <http://www.rik.by/area/> (pobrano 31.08.2012 r.)

²³ *Raport MSZ: O Sytuacji Polonii i Polaków za granicą 2009*. Warszawa 2009, s. 57

²⁴ E. Nowicka, *Polacy czy cudzoziemcy. Polacy za wschodniej granicy*. Kraków 2000, s. 22, 26

²⁵ *Raport MSZ*, op. cit., s. 59

Polakami a Białorusinami obecnie są dość poprawne pomimo, iż Polacy niekiedy byli i są nadal przez innych nazywani pogardliwie „przekami”.²⁶

Obecnie na Białorusi działają zaledwie dwie szkoły średnie z polskim językiem nauczania: Szkoła Średnia nr 36 w Grodnie oraz Szkoła nr 8 w Wołkowysku. To niewiele, biorąc pod uwagę niezwykle liczną mniejszość polską na Białorusi. Warto jednak zauważyć, że na terenie całej Białorusi nie ma ani jednej szkoły średniej, w której białoruski byłby językiem wykładowym.²⁷ Szkoła Średnia nr 36 w Grodnie, która w całości została sfinansowana ze środków polskich, została otwarta 26 września 1996 r. Jej powstanie było możliwe dzięki wysiłkom mieszkających w Grodnie Polaków oraz szerokiej kampanii prowadzonej przez Związek Polaków na Białorusi.²⁸

W ciągu szesnastu lat funkcjonowania placówki szkołę ukończyło kilkuset uczniów. Ponad 80% absolwentów kontynuowało naukę na wyższych uczeniach na Białorusi, w Polsce, Rosji i Włoszech. Statutowym zadaniem szkoły jest stwarzanie sprzyjających warunków dla wszechstronnego rozwoju młodzieży oraz umacnianie polskiej tożsamości narodowej przy jednoczesnym poszanowaniu odmienności religijnej, światopoglądowej i etnicznej. W roku szkolnym 2012/2013 w Polskiej Szkole nr 36 w Grodnie, naukę rozpoczęło 445 uczniów w wieku od 6 do 17 lat. Uformowano 23 klasy, w których pracuje 66 nauczycieli.²⁹

Druga szkoła z polskim językiem nauczania mieści się w Wołkowysku (Obwód Grodzieński). Uroczyste otwarcie placówki, którą sfinansowało Stowarzyszenie „Wspólnota Polska”, odbyło się w październiku 1999 roku. Lokalizacja szkoły nie była przypadkowa. W pięćdziesięcioletnim Wołkowysku, stolicy rejonu Wołkowyskiego, 25% mieszkańców stanowią Polacy. Obecnie do szkoły uczęszcza 180 uczniów. Część młodzieży dociera do szkoły ze znacznie oddalonych miejscowości, takich jak Roś czy Krasnosielskie. Szkoła dysponuje dobrze wyposażonymi pracownikami oraz bogatą biblioteką.³⁰

3. Sytuacja Polaków i polskiej oświaty w Kanadzie

Spis ludności przeprowadzony w 2001 r. wykazał, że Kanadę zamieszkuje ponad dwieście grup etnicznych. Z trzydziestu milionów mieszkańców Kanady ponad pięć milionów urodziło się poza krajem. Najczęściej wykazywanym pochodzeniem etnicznym jest pochodzenie angielskie, francuskie, a w dalszej kolejności szkockie, irlandzkie, niemieckie, włoskie, chińskie, ukraińskie i indiańskie. W 1971 r. rząd premiera Pierre'a Trudeau przyjął politykę wielokulturowości (multiculturalism) jako uzupełnienie polityki bilingwizmu, która uznała angielski i francuski za dwa języki urzędowe Kanady. Polityka wielokulturowości była szansą na przełamanie dyskryminacji poprzez wzmacnianie wiary we własną tożsamość oraz wzbudzanie szacunku dla innych.³¹

²⁶ M. Sobecki, *Kultura symboliczna a tożsamość, Studium tożsamości kulturowej Polaków na Grodzieńszczyźnie z perspektywy edukacji międzykulturowej*. Białystok 2007, s. 176

²⁷ Ibidem, s. 190

²⁸ Z. Sablewski, *Polska szkoła to było nasze marzenie*, (w:) „Głos znad Niemna” 2012, nr 4

²⁹ Informacje uzyskane od Danuty Surmacz – dyrektora szkoły nr 36 w Grodnie.

³⁰ Portal Społeczności Kresowej, <http://www.kresy.pl/publicystyka?zobacz/polska-wszechnica-w-wołkowysku> (pobrano 28.09.2012 r.)

³¹ *Wielokulturowość w Kanadzie*. (w:) „Gazeta Uniwersytecka Uniwersytetu Śląskiego” 2003, nr 7 (w:) <http://gu.us.edu.pl/node/216721> (pobrano 02.09.2012 r.)

Wielokulturowość została uznana przez konstytucję wraz z uchwaleniem w roku 1982 *Kanadyjskiej Karty Praw i Wolności*, zawierającej zasady równości wszystkich obywateli wobec prawa i równej ochronie prawnej. Karta zakazuje jakiegokolwiek dyskryminacji ze względu na rasę, pochodzenie etniczne lub narodowość, kolor skóry, religie, płeć jak i upośledzenie fizyczne lub umysłowe.³² Prawo federalne w tym zakresie znajduje odzwierciedlenie w systemach prawnych poszczególnych prowincji. Na wszystkich szczeblach rządowych, prowincjonalnych oraz municypalnych administracja kanadyjska jest zobowiązana do promowania dialogu i wspierania obywateli w celu uzyskania pełnego udziału w życiu społecznym.³³ W celu realizacji multikulturalizmu wypracowano nową politykę edukacyjną, będącą przez kolejne lata normą w wielu krajach (także w Polsce). Polega ona na zniesieniu monolityczności i homogeniczności; wyczerpaniem na warunkowość, tymczasowość oraz zmienność współczesnego świata i życia społeczno-kulturalnego. Ogólnie ujmując, edukacja wielokulturowa to nauczanie pluralizmu, przekraczanie etnocentryzmu oraz „ograniczenie zestawu kanonicznych lektur, odrzucenie wyrosłych w cywilizacji zachodnioeuropejskiej ideologii i szczególnego poglądu na świat jako niepodważalnego”.³⁴

Polska społeczność w Kanadzie szacowana jest na poziomie 241 620 osób, natomiast ponad 800 tys. Kanadyjczyków powołuje się na przynajmniej częściowe pochodzenie polskie. Większość naszych rodaków zamieszkuje południe prowincji Ontario – 48%. Największą organizacją polonijną w Kanadzie jest Kongres Polonii Kanadyjskiej [dalej skrót: KPK] utworzony w 1944 roku jako zrzeszenie polonijnych organizacji i stowarzyszeń zarówno świeckich, jak i religijnych, działających na terenie Kanady. Statutowymi celami KPK jest m.in. reprezentowanie i obrona interesów kanadyjskiej Polonii, koordynacja i wspieranie działalności organizacji polonijnych na terenie Kanady, współpraca z macierzą, krzewienie kultury polskiej oraz obrona dobrego imienia Polski i Polaków. Poza formalnymi strukturami KPK działa cały szereg organizacji lokalnych i środowiskowych. Jedną z nich jest Związek Nauczycielstwa Polskiego w Kanadzie.³⁵ Na terenie Montrealu, gdzie projektowane są niniejsze badania, Związek reprezentuje założona w 1954 roku Polska Rada Szkolna.³⁶

Montreal jest drugim co do wielkości miastem Kanady. Miasto liczy obecnie blisko cztery miliony mieszkańców i reprezentuje ponad osiemdziesiąt różnych grup etnicznych. Około 70% ludności miasta stanowią Kanadyjczycy pochodzenia francuskiego. Zarówno w mieście, jak i w całej prowincji Quebec, francuski jest jedynym oficjalnie obowiązującym językiem urzędowym. Montreal obok Nowego Jorku i San Francisco – jest jednym z najbardziej kosmopolitycznych miast na kontynencie amerykańskim. Jest także, po Toronto, drugim co do wielkości ośrodkiem przemysłowym i finansowym Kanady. W mieście znajduje się kilka uniwersytetów oraz wiele instytucji naukowych, co czyni miasto głównym centrum życia intelektualnego Kanady. Polonia montrealaska liczy ok. 52 tys. osób – jest to

³² Canadian Charter of Rights and Freedoms, (w:) <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/Const/page-15.html> (pobrano 30.08.2012 r.)

³³ *Wielokulturowość w Kanadzie*, op. cit.

³⁴ M. Golka, *Imiona wielokulturowości*. Warszawa 2010, s. 303-304

³⁵ *Raport MSZ*, op. cit., s. 126-128

³⁶ *Złoty jubileusz Polskiej Rady Szkolnej w Montrealu*, Toronto 2004, s. 3

piąte pod względem wielkości skupisko Polaków w Kanadzie (po Toronto, Vancouver, Winnipeg i Edmonton).³⁷

Obecnie na terenie Kanady funkcjonuje 56 polskich placówek oświatowych, z czego w Montrealu działa pięć szkół podstawowych oraz dwa kursy licealne. Ponadto w mieście funkcjonuje Szkolny Punkt Konsultacyjny im. M. Kopernika przy Konsulacie RP.³⁸ W szkołach tych pobiera naukę około 400 uczniów, z którymi pracuje 35 nauczycieli.³⁹ Rok szkolny składa się z 90 godzin zajęć dydaktyczno-wychowawczych, które odbywają się w soboty.⁴⁰ Szkoły podstawowe realizują program nauczania języka polskiego, historii i geografii nakreślony przez Związek Nauczycielstwa Polskiego w Toronto. Uczniowie kursów licealnych pracują dodatkowo według programu zatwierdzonego przez Ministerstwo Oświaty prowincji Quebec.⁴¹ Działalność polskich szkół w Montrealu jest finansowana przez rodziców uczniów oraz organizacje polonijne. Uczniowie polskiego pochodzenia na co dzień uczęszczają do miejscowych szkół francusko- i angielskojęzycznych. W toku codziennych zajęć szkolnych, młodzież ta ma stały kontakt z rówieśnikami pochodzącymi z różnych rejonów świata.

4. „Stereotypy etniczne a postawy uczniów szkół średnich” Z badań na terenie Polski, Białorusi i Kanady. Rekonesans badawczy

Stosunek Polaków do Żydów, Niemców, Białorusinów, Ukraińców, Łemków oraz Cyganów i Kaszubów w ostatnich latach stał się obiektem licznych badań i polemik. W nauce i publicystyce najwięcej uwagi poświęca się problemowi antysemityzmu. Polski Ośrodek Badania Opinii Publicznej od ponad 10 lat prowadzi systematyczne badania dotyczące stosunku Polaków do Niemców i Żydów.⁴² W ostatnich latach pojawiło się także kilka interesujących publikacji naukowych podejmujących problem szeroko rozumianej tolerancji wśród młodych Polaków.

Niniejszy projekt badawczy koncentruje się na zagadnieniu tolerancji etnicznej, a więc na poznaniu stosunku do innych, obcych. Badanie, które będzie miało charakter ankiety audytoryjnej, zostanie przeprowadzone wśród młodzieży licealnej w przekonaniu, że jest to grupa o wyjątkowym znaczeniu opiniotwórczym. O opinie na interesujący nas temat zostaną poproszeni uczniowie szkół średnich zlokalizowanych na terenie Polski oraz młodzież polskiego pochodzenia uczęszczająca do polskich szkół na terenie Republiki Białoruś (Obwód Grodzieński) i Kanady (Prowincja Quebec). Te trzy, jakże odmienne środowiska kulturowe i społeczne, w których dorasta i kształci się polska młodzież, mają zapewne wpływ na jej stosunek do odmienności etnicznej.

W rekonesansie badawczym, który realizowany będzie w okresie od lutego do maja 2013 roku, udział wezmą trzy grupy respondentów. Pierwszą stanowić będą

³⁷ *Biuletyn Polonijny*, <http://www.biulpol.net/montreal.htm> (pobrano 31.08.2012 r.) http://www.nauka.jezyka.pl/tanie_noclegi/6_186-Kanada-Montreal.html (pobrano 01.09.2012 r.)

³⁸ *Rok szkolny 2011/2012 w szkołach polonijnych w Kanadzie* – na witrynie internetowej -Związek Nauczycielstwa Polskiego w Kanadzie (w:) <http://www.znp.ca/zapisy.htm> (pobrano 02.09.2012 r.)

³⁹ *Informator Polonijny zawarty w Polskiej książce telefonicznej miasta Montreal 2010*, s. 23

⁴⁰ *Na podstawie informacji uzyskanych od dyrektorów polskich szkół w Montrealu (Polskiej Szkoły im. Jana Pawła II w Pointe Claire oraz Szkolnego Punktu Konsultacyjnego).*

⁴¹ *Na podstawie informacji uzyskanej od Marioli Wróbel, dyrektor Szkoły im. Emilii Plater w Montrealu.*

⁴² B. Koralczyk-Biernacka, *Nietolerancja wobec rasy i narodowości*. (w:) B. Karolczak-Biernacka (red.): op. cit., s. 53

uczniowie trzech szkół średnich mieszczących się na terenie łódzkiej dzielnicy Bałuty, tj. Liceum Ogólnokształcące nr 15, Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych nr 21 oraz Liceum Katolickie im. Jana Pawła II. Liczbę ankietowanych z tych placówek oświatowych oceniono na 70 osób. Do drugiej grupy respondentów należeć będą uczniowie szkoły nr 36 z polskim językiem nauczania w Grodnie oraz Polskiej Szkoły nr 8 w Wołkowysku (Obwód Grodzieński). Badaniu ankietowemu poddane zostanie 70 osób w wieku 14-17 lat. Trzecią grupę ankietowanych stanowić będzie młodzież z trzech polskich szkół średnich, zlokalizowanych na terenie aglomeracji Montreal, tj.: Polska Szkoła im. Emilii Plater, Polska Szkoła im. Jana Pawła w Point Claire oraz Szkolny Punkt Konsultacyjny im. M. Kopernika w Montrealu. Łącznie w tych trzech placówkach oświatowych badaniu poddanych zostanie 70 uczniów w wieku 13-17 lat.

Ankieta zawiera 20 pytań zamkniętych, które dotyczą stosunku do „innych” etnicznie czy narodowościowo. Aby mówić o stosunku do „innych”, „obcych”, należy w pierwszej kolejności określić kogo uważa się za „swojego”. W celu określenia tej podstawowej identyfikacji zaprojektowano serię pytań, które zostały umieszczone we wstępnej części ankiety. W dalszej części badania respondenci zostaną zapytani o to, czy istnieją stereotypy i uprzedzenia etniczne w środowisku polskiej młodzieży szkolnej w kraju i za granicą, a jeśli tak, to jakie? W badaniach pojawiają się zagadnienia dotyczące charakterystyki różnych narodowości, a także postaw i zachowań uczniów względem „obcych” etnicznie ujawnianych w konkretnych sytuacjach życia codziennego. Ponadto młodzież zostanie poproszona o wyrażenie opinii na temat istniejących sympatii bądź antypatii względem Polaków przedstawicieli innych narodowości.

Ponieważ podmiotem niniejszych badań będą młodzi Polacy pochodzący z krajów o różnicowanej specyfice kulturowo-społecznej, a także różnym poziomie demokracji, należy postawić hipotezę, że ich stosunek do tolerancji etnicznej będzie różny. Interesujące w badaniu jest także to, w jaki sposób Polacy postrzegają obcych u siebie, gdy stanowią większość, oraz poza granicami kraju, kiedy sami posiadają status obcych.

W krajach, gdzie poziom wzajemnej nieufności jest wysoki, stygmatyzowanie może dotknąć każdego (także obcych, którzy są wśród nas w niewielkich ilościach lub dopiero szykują się do wkroczenia na nasz teren). Taka sytuacja miała miejsce w przypadku planów budowy meczetu na warszawskiej Ochocie. Brak zaufania jest postawą ksenofobiczną, ta zaś wymaga długotrwałego leczenia. Dlatego też niezbędne jest wypracowanie programów wychowania młodzieży w duchu pluralizmu kultur i wartości.⁴³ Ufam, że poznanie opinii polskiej młodzieży dotyczących stereotypów i uprzedzeń etnicznych może okazać się przydatne przy budowaniu tychże programów. Jest to tym bardziej istotne, że wielokulturowy świat, w którym żyjemy, będzie się stawał jeszcze bardziej różnorodny. Naszym zadaniem jest odnalezienie w tym świecie własnego miejsca, a pierwszą zasadą tego poszukiwania jest tolerancja, a zatem uznanie, iż nie ma kultur wyższych i niższych, są tylko kultury inne.⁴⁴

⁴³ *Konfrontacja i dialog...*, op. cit., s. 14

⁴⁴ R. Kapuściński, *Minaret Świata* na stronie internetowej http://www.opoka.org.pl/biblioteka/IIR/minaret_swiate.html (pobrano 15.10.2012 r.)

Streszczenie

Artykuł prezentuje zagadnienie tolerancji etnicznej, która jest przedmiotem refleksji wielu dziedzin wiedzy, w tym psychologii, politologii oraz etnologii. We wprowadzeniu autor prezentuje, czym jest tolerancja i nietolerancja oraz wskazuje, kto bywa obiektem nietolerancyjnych zachowań. Pomocna w tych rozważaniach wydaje się być powszechnie stosowana w socjologii i etnologii kategoria identyfikacyjna „swój – obcy”. W niniejszym opracowaniu przywołane zostały kluczowe pojęcia związane z pojęciem tolerancji etnicznej, takie jak: dystans terytorialny, bliskość kulturowa, stereotyp, uprzedzenie i przesąd. Ponadto, autor opisuje strukturę narodowościową i etniczną Polski, Białorusi i Kanady oraz prezentuje aktualną sytuację Polaków i polskich szkół w wymienionych krajach. Całość zamyka omówienie założeń projektu badawczego, w którym udział wezmą uczniowie polskich szkół średnich z Polski, Białorusi i Kanady.

Summary

Problems of ethnic tolerance is frequently debated in different domains of knowledge such as: psychology, sociology, politology but above all, ethnology. The author introduces us to what is tolerance and intolerance and who is the object of intolerant behaviour. The Author refers to 'friend-stranger' resistance known in sociology and ethnology. Basic notions have been described such as: ethnic groups, territorial distance, cultural proximity, as well as stereotypes, preconception and prejudice. Further in the report, ethnic relations and socio-cultural characteristics in Poland, Belorussia and Canada have been presented. Situation of Poles and polish schools in above mentioned countries has been brought to light. In the end, the article talks about local research that has been planned to take place, in which polish college students in Poland and abroad will participate.

Bibliografia

1. Aronson E., *Człowiek-istota społeczna*. Warszawa 1978
2. Burszta W.J., *Tolerancja w dyskursie antropologicznym*. (w:) A. Posern-Zieliński (red.): *Tolerancja i jej granice w ujęciu międzykulturowym*. Poznań 2004
3. Bartoszewski W.T., *Obcy*. (w:) „Teksty”, 1981, nr 1
4. *Czislennost i osnovnyje socjalno-demograficzeskije charakteristiki nasielienija Respubliki Bielarus po dannym pieriepisi* 1999 g. Minsk 1999
5. Golka M., *Imiona wielokulturowości*. Warszawa 2010
6. Hilgard E.R., *Wprowadzenie do psychologii*. Warszawa 1967
7. Kapuściński R., *Rwący nurt historii. Zapiski o XX i XXI wieku*. Kraków 2008
8. Koralczyk-Biernacka B., *Nietolerancja wobec rasy i narodowości*. (w:) B. Karolczak-Biernacka (red.): *Tolerancja*. Warszawa 1992
9. *Konfrontacja i dialog w tekstach kultury polskiej*. S. Szyrkiewicz, B. Wałęciuk-Dejneka, T. Rokosz (red.). Siedlce 2011
10. ., *Prejudice and tolerance in Ireland. Based on a survey of intergroup attitudes of Dublin adults and other sources*. Dublin 1977
11. Nowicka N., *Polacy czy cudzoziemcy. Polacy za wschodniej granicy*. Kraków 2000

12. Ossowska M., *Wzór obywatela w ustroju demokratycznym*. (w:) *O człowieku, moralności i nauce*. Warszawa 1983
13. Ossowski S., *Pod znakiem Ormuzda i Artyzmana*. (w:) *Dzieła*, t. 3. Warszawa 1967
14. Pamuła S., *Tolerancja w polskich realiach*. (w:) B. Karolczak-Biernacka (red.): *Tolerancja*. Warszawa 1992
15. Platon, *Rzeczpospolita*, księga VII. Kraków 1928
16. Pilch T., *Polska nietolerancja*. (w:) B. Karolczak-Biernacka (red.), *Tolerancja*. Warszawa 1992
17. Posern-Zieliński A., *Negocjowanie tolerancji, czyli między groźbą konfliktu a dążeniem do współdziałania*. (w:) A. Posern-Zieliński (red.): *Tolerancja i jej granice w ujęciu międzykulturowym*. Poznań 2004
18. *Raport MSZ: O Sytuacji Polonii i Polaków za granicą 2009*. Warszawa 2009
19. *Religia a obcość*, E. Nowicka (red.). Kraków 1991
20. Sablewski Z., *Polska szkoła to było nasze marzenie*, (w:) „Głos znad Niemna” 2012, nr 4
21. *Informator Polonijny zawarty w Polskiej książce telefonicznej miasta Montreal 2010*
22. *Słownik etnologiczny: terminy ogólne*: Z. Staszczak (red.). Warszawa-Poznań 1997
23. Sobiecki M., *Kultura symboliczna a tożsamość, Studium tożsamości kulturowej Polaków na Grodzieńszczyźnie z perspektywy edukacji międzykulturowej*. Białystok 2007
24. *Swoi i obcy*, E. Nowicka (red.). Warszawa 1990
25. Walzer W., *O tolerancji*. Warszawa 1999
26. Wątróbką L., *Polacy mają duże perspektywy rozwojowe*. (w:) „Głos znad Niemna” 2004, nr 13
27. Weigl B., *Stereotypy i uprzedzenia*. (w:) J. Strelau, (red.): *Psychologia, Jednostka w społeczeństwie i elementy psychologii stosowanej*, t. 3. Gdańsk 2007
28. Wińska-Duszyńska B., „My” i „oni” – młodzież wobec etnicznie „obcych”. (w:) J. Kulpiński (red.), *Tolerancja i uprzedzenia etniczne oraz wyznaniowe młodzieży szkolnej i studenckiej*. Warszawa 1993
29. *Złoty jubileusz Polskiej Rady Szkolnej w Montrealu*. Toronto 2004
30. <http://wspolnotapolska.org.pl/> (pobrano 30.08.2012 r.)
31. <http://www.rik.by/area/> (pobrano 31.08.2012 r.)
32. <http://www.kresy.pl/publicystyka?zobacz/polska-wszechnica-w-wolkowysku> (pobrano 28.09.2012 r.)
33. <http://gu.us.edu.pl/node/216721> (pobrano 2.09.2012 r.)
34. <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/Const/page-15.html> (pobrano 30.08.2012 r.)
35. <http://www.biulpol.net/montreal.htm> (pobrano 31.08.2012 r.)
36. http://www.naukajezyka.pl/tanie_noclegi/6_186-Kanada-Montreal.html (pobrano 1.09.2012 r.)
37. <http://www.znp.ca/zapisy.htm> (pobrano 2.09.2012 r.)
38. http://www.opoka.org.pl/biblioteka/1/IR/minaret_swiata.html (pobrano 30.08.2012 r.)